

Визначення проблем соціального захисту населення та аналіз їх впливу на економіку України

Визначено й проаналізовано проблеми соціального захисту населення, які ґрунтуються на визнанні її комплексності й системності, диференціації суб'єктів і об'єктів впливу, форм, методів і засобів реалізації. Такий підхід дає змогу здійснити оцінювання сучасної політики і стану соціального захисту населення й визначити напрями його вдосконалення, проаналізувати рівень та обґрунтувати перспективи розвитку соціальної інфраструктури.

The problems of social maintenance of the population based on its complex and systematic nature, differentiation of subjects and objects of influence, forms, means and methods of its realisation are defined and analysed. Such approach enables further estimation of modern policy and state of social maintenance of the population and on the basis of this to define the ways of its improvement, to analyse its level and explain the prospects of the development of social infrastructure.

В умовах ринкової трансформації економіки України особливого значення набуває проблема соціального захисту населення та її практичне вирішення на тлі сучасних глобалізаційних світових процесів. Аналіз стану системи соціального захисту населення в сучасних умовах розвитку економіки свідчить про наявність гострих кризових явищ в усіх її складових, зокрема в сферах зайнятості й оплати праці, формування доходів, людського розвитку, соціальних послуг тощо.

У сфері соціальної політики окремі аспекти проблематики соціального захисту населення висвітлювалися в роботах таких вітчизняних науковців: В. П. Андрущенко, Н. П. Бородецької, П. І. Гайдучького, І. Ф. Гнибіденка, С. Ю. Гончарової, О. Л. Іванової, І. П. Отенко, О. Є. Подольської, В. А. Скуратівського, С. В. Толстоухової, П. І. Шевчука та ін. Однак серед значної кількості наукових публікацій, присвячених проблемі соціального захисту населення, особливості соціальної політики на даний час висвітлені ще не досить ґрунтовно.

В Україні політика сприйняття зайнятості розглядається як система соціального захисту від безробіття і надання послуг в одержанні інформації про робочі місця, професійну підготовку і перепідготовку, працевлаштування, допомогу зареєстрованим безробітним і громадянам, що звернулися в центри зайнятості.

Соціальний захист як категорія – це система суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення населення від соціальних ризиків – хвороби, інвалідності, старості, втрати годувальника, безробіття, нещасного випадку на виробництві тощо. Таким чином, з точки зору ризику соціальний захист – це система запобігання можливим соціально ризикованим явищам шляхом надання компенсації завданої людині шкоди в умовах дії ризиків [2, с. 25].

Слід зазначити, що поняття «соціальний захист» набуло широкого вжитку при переході до ринку. Цьому сприяло усвідомлення необхідності розробки заходів з ефективного використання робочої сили упередження ринкових ризиків. Проте на різних ієрархічних рівнях сьогодні не сприймають або ігнорують категорію «соціальний захист» не лише працездатного населення, а й населення загалом. Це поняття з багатьох причин майже не спрацьовує навіть для найнезахищеніших (найбідніших) груп населення. До незахищених верств населення, як показує більш поглиблений аналіз, нині варто зарахувати частину населення.

Отже, державні механізми щодо забезпечення соціального захисту спрямовані на кожну людину, і не лише на найменш забезпечені категорії суспільства, а на все населення.

У Конституції України (ст. 46) задекларовано, що кожний громадянин у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, безробіття з незалежних від нього обставин має право на соціальний захист. Воно базується на загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні,

яке має здійснюватися за рахунок страхових внесків громадян і страхових платежів підприємств різних форм власності, а також за рахунок інших джерел соціального забезпечення [3].

Законом України «Про зайнятість населення» (1991 р.) регулюється порядок надання соціального захисту і працевлаштування безробітних, але лише тих, які звернулися до служби зайнятості [4].

Тобто, державна політика зайнятості зорієнтована переважно на відносно малий сегмент, зокрема лише на регульований ринок, який включає вакансії, незайнятих і безробітних, зареєстрованих лише в державній службі зайнятості України.

Сутність правової держави має полягати не тільки в прийнятті відповідних законодавчих актів для зареєстрованих у службі зайнятості осіб, а й для всіх працездатних осіб, сприяти шляхом дієвих заходів подоланню такого явища, як безробіття. Це стосується насамперед опрацювання і впровадження механізму реалізації прав і гарантій у сфері зайнятості громадян, особливо щодо заборони роботодавцями трудових відносин у тіньових формах та зниження ефективності використання робочої сили. Відповідно державна політика в інтересах зайнятості повинна уособлювати законодавчо-організаційний підхід, в межах якого кожна програма має бути зорієнтована на збереження і створення нових робочих місць та соціальний захист населення (рис. 1).

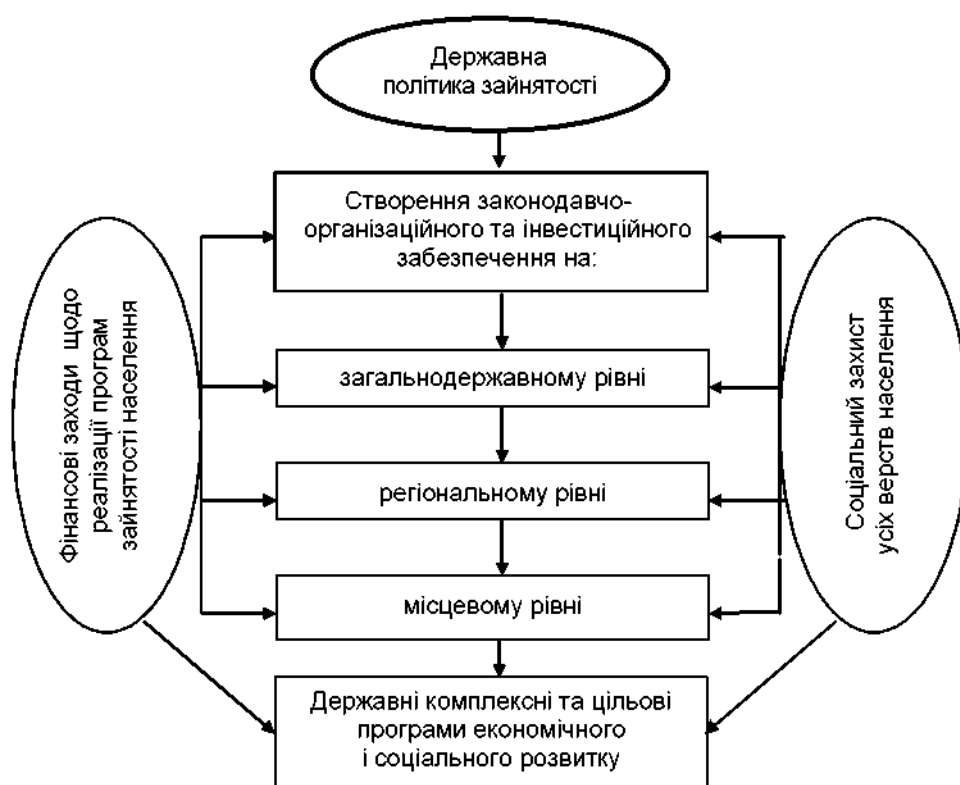


Рис. 1. Організаційно-економічна модель регулювання зайнятості соціального захисту населення*

* Розроблено автором.

Вона має передбачати такі напрями: підвищення інвестиційної активності у галузях і підгалузях господарства; реструктуризація законодавчої системи з метою якнайповнішої зайнятості відповідно до потреб того чи іншого сектору економіки; підвищення мотивації зайнятості в більш ефективних формах господарювання; регулювання податкової системи на користь формування і кредитування ефективної зайнятості в певній сфері, і на цій основі обмеження міграційних процесів і стимулювання залучення у виробництво робочої сили; соціальний захист усіх верств населення.

Зазначимо, що трактування соціального захисту як категорії залишається дискусійним як у наукових колах, так і на практиці. Переважна частина сприймає соціальний захист (соціальне забезпечення)

як підтримку найбільш вразливих структур населення через гарантування їх матеріального забезпечення. Безперечно, таке трактування має право на існування. Але крім таких категорій населення, є хворі особи, інваліди, а також особи, що потерпіли від нещасних випадків, діти, вагітні жінки і, власне, все населення села. Тому категорію «соціальний захист» слід розглядати значно ширше.

З огляду на це, на нашу думку, на регіональному рівні необхідно у повному обсязі виконувати завдання затверджених Програм економічного і соціального розвитку областей України.

Нами проведено аналіз Програми економічного і соціального розвитку Вінницької області на 2012 р., згідно з якою основною метою є забезпечення структурних зрушень в економіці, підвищення її конкурентоспроможності як основи для збалансованого зростання, вирішення соціальних проблем та підвищення добробуту населення [5].

Досягнення зазначеної мети у 2012 р. планується здійснити шляхом реалізації таких пріоритетних напрямів:

- зростання добробуту та підвищення життєвого рівня населення Вінниччини, створення умов для зростання заробітної плати, усунення внутрішньорегіональних і міжгалузевих диспропорцій в оплаті праці, прискорення погашення заборгованості з виплати заробітної плати, пом'якшення ситуації на ринку праці, охоплення соціальною підтримкою незаможних верств населення області;

- підвищення якості надання медичних та освітнянських послуг шляхом продовження роботи з оптимізації територіальної мережі медичних та навчальних закладів з урахуванням демографічних та економічних реалій, підвищення самостійності закладів у розпорядженні фінансовими ресурсами, в тому числі реалізація пілотного проекту щодо реформування системи охорони здоров'я;

- забезпечення населення Вінниччини доступним, якісним та комфортним житлом, скорочення обсягів незавершеного житлового будівництва, здійснення заходів, спрямованих на підтримку індивідуального будівництва в сільській місцевості, в тому числі реалізація пілотного проекту будівництва доступного житла через Комунальну організацію «Обласний Фонд сприяння інвестиціям та будівництву» тощо.

У Вінницькій області спостерігаються позитивні зрушення в організації оплати праці. Регіональна політика у сфері оплати праці здійснювалась відповідно до засад повного дотримання державних соціальних гарантій та забезпечення випереджаючого зростання заробітної плати щодо підвищення споживчих цін. Як результат – в області збережено позитивну динаміку зростання доходів населення.

Середньомісячна заробітна плата за січень–серпень 2011 р. в області становила 1996 грн., що на 16,9% більше (по Україні – на 18,1%) проти відповідного періоду минулого року. У тому числі в сільському господарстві – 1634 грн. (+35,6%); у промисловості – 2366 грн. (+20,7%); у будівництві – 1887 грн. (+34,9%); у діяльності транспорту та зв'язку – 2617 грн. (+16,8%); у діяльності готелів та ресторанів – 1199 грн. (+1,7%); в освіті – 1836 грн. (+ 10,8%); в охороні здоров'я – 1537 грн. (+7,1%).

За станом на 1 жовтня 2011 р. кількість штатних працівників економічно активних підприємств, яким несвоєчасно виплачено заробітну плату, зменшилася до 3,1 тис. осіб.

З 1 січня 2011 р. для призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантованого) у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп становить: для працездатних осіб – 21% (206,85 грн.), для дітей – 50% (до 6 років – 426,50 грн., для дітей віком від 6 до 18 років – 511 грн.), інвалідів – 75% (588 грн.). Для кожної дитини з малозабезпеченої багатодітної сім'ї, в якій виховується троє або більше дітей віком до 18 років, (а якщо діти навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації – до 23 років) рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантованого мінімуму) становить 50% прожиткового мінімуму (який зростатиме чотири рази протягом року), встановленого для дитини відповідного віку.

Крім цього, законом запроваджується поступове збільшення розміру соціальної допомоги (в тому числі максимального) для сімей, де є діти віком від 3 до 18 років.

На кожну дитину віком від 3 до 13 років розмір допомоги збільшився у 2011 р. на 60 грн., а в 2012 р. збільшиться на 120 грн., у 2013 р. – на 180 грн., у 2014 р. – на 250 грн., а на кожну дитину віком від 13 до 18 років збільшується у 2011 р. на 100 грн., у 2012 р. – на 230 грн., у 2013 р. – на 360 грн., у 2014 р. – на 500 грн.

Слід додати, що на сьогодні через органи праці та соціального захисту населення допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам та тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, отримують 111,2 тис. осіб. У 2010 р. було 107,8 тис. осіб, тобто відбулося збільшення на 3,4 тис. осіб. За період з початку року на зазначену допомогу виплачено 756,5 млн. грн. У 2010 р. ця сума становила 619,6 млн. грн.

Житлові субсидії залишаються суттєвою підтримкою багатьох родин. В області ними користуються понад 63 тис. сімей, з них на тверде паливо та скраплений газ готівкою – 35,4 тис. сімей, на житлово-комунальні послуги – 27,6 тис. сімей. За станом на 1 жовтня 2011 р. субсидії нараховані на житлово-комунальні послуги в сумі 31,1 млн. грн. на тверде паливо готівкою – 21,6 млн. грн.

Протягом останніх років зберігається тенденція зростання надання населенню з державного бюджету сум субвенцій на житлові субсидії та пільг окремим категоріям громадян. У 2011 р. на такі цілі з державного бюджету було передбачено 276,9 млн. грн., що на 14,6 млн. грн. більше, ніж у 2010 р.

Для забезпечення цілісної системи соціального захисту населення та адресного надання пільг окремим категоріям громадян в області повністю сформований Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги, за даними якого на Вінниччині проживає 546 тис. пільговиків, в тому числі 94,3 тис. ветеранів Великої Вітчизняної війни та 215 тис. дітей війни.

460 тис. громадян користуються пільгами на житлово-комунальні послуги та 31 тис. пільговиків скористалися пільгою на придбання твердого палива та скрапленого газу. Пільги на оплату житлово-комунальних послуг та придбання твердого палива нараховані на 117,1 млн. грн., що майже на 13,6 млн. грн. більше, ніж у 2010 р.

Через органи праці та соціального захисту в цьому році поліпшили своє здоров'я 497 ветеранів війни, в тому числі 40 ветеранів війни оздоровились у місцевих санаторіях за рахунок субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам.

Спостерігаються зміни на обласному ринку праці, а саме: зменшення з 10,2% до 10,1% рівня безробіття, визначеного за методологією МОП; збільшення чисельності незайнятого населення на обліку в службі зайнятості до 35,2 тис. осіб, що на 6% перевищило обсяги реєстрації 2010 р.; кількість вакансій, дані про наявність яких надійшли від підприємств, організацій та установ до центрів зайнятості протягом 2011 р. (34,5 тис. од.), на 19% перевищує минулорічну (28,9 тис.); зросла кількість створених на підприємствах, в установах та організаціях області, а також фізичними особами нових робочих місць, що сприяло розширенню сфери прикладання праці та підвищенню рівня зайнятості населення.

В області забезпечено стабільну виплату всіх пенсійних зобов'язань, а також докладається максимум зусиль для швидкого й повного перерахунку пенсійних виплат у зв'язку зі змінами в законодавстві.

За 9 місяців 2011 р. до бюджету Пенсійного фонду України у Вінницькій області з усіх джерел фінансування, надійшло 5 млрд. 259,2 млн. грн. Із них власні надходження становлять 2 млрд. 402,9 млн. грн. Проти показників 2010 р. власні надходження зросли на 33,9%, або на 607,9 млн. грн.

У частині фінансування на виплату пенсій з бюджету Пенсійного фонду Вінниччина залишається дотаційним регіоном. За станом на 1 жовтня 2011 р. забезпеченість власними коштами на виплату пенсій становить 45,5%.

За 9 місяців 2011 р. в регіоні виплачено пенсій та грошової допомоги 5,3 млрд. грн., що майже в 1,26 разу більше, ніж у відповідному періоді минулого року.

За станом на 1 жовтня 2011 р. в області фактично отримують пенсії 499295 осіб. На 1 жовтня 2011 р. середньомісячний розмір пенсії становив 1053 грн. 84 коп. і зріс порівняно з 1 жовтня 2010 р. на 11,52% (становив 944 грн. 99 коп.).

Діяльність органів соціального захисту протягом останніх років спрямовувалась на підвищення рівня життя всіх верств населення шляхом розвитку й повнішого використання трудового потенціалу, поліпшення ситуації на ринку праці, стимулювання малого та середнього бізнесу, легалізації «тіньової» діяльності, впровадження соціальних трансфертів.

Завдяки реалізації заходів, спрямованих на зростання реальної заробітної плати, запровадження державного рівня мінімальної заробітної плати, забезпечення підтримки купівельної спроможності населення через індексацію його грошових доходів, посилення захисту прав працівників у сфері оплати праці, зокрема шляхом розвитку соціального партнерства та договірного регулювання

трудових відносин, здійснення комплексу заходів щодо стимулювання легалізації незареєстрованої трудової діяльності.

Система соціального захисту формується в Україні з урахуванням специфіки економічного, соціального й культурного розвитку і функціонує на основі таких принципів:

– соціального страхування – за рахунок страхових внесків членів страхового об'єднання і при настанні страхового випадку його члени отримують страхові виплати. Цей принцип соціального страхування ґрунтується на правилах еквівалентності, тобто обсяг страхових виплат залежить від розміру страхових внесків, які співвідносяться з розміром попередньої заробітної плати;

– соціального забезпечення – передбачає надання соціального захисту таким категоріям населення, як вагітні жінки, діти-інваліди, діти-сироти та ін. Його формування відбувається за рахунок податкових надходжень у бюджет і перебуває у прямій залежності від ефективності економіки країни;

– допомоги – у випадках, коли людина потрапила у скрутне становище і не може самостійно з нього вийти. Вона може звернутися за допомогою до відповідних інстанцій і розраховувати на соціальну допомогу (соціальні виплати, соціальні послуги) в обсязі, достатньому для подолання проблем. Передбачає фінансування соціальних видатків за рахунок податкових надходжень до бюджету;

– соціальної солідарності – передбачає взаємну допомогу всіх учасників системи соціального захисту і реалізується за принципами перерозподілу коштів між різними соціально-економічними та соціально-демографічними групами населення. Перерозподіл прибутку може здійснюватися між найбіднішими і найбагатшими соціальними групами; застрахованими особами та їхніми групами; застрахованими працівниками й незастрахованими особами системи соціального захисту.

Для працюючих осіб мають діяти такі форми соціального страхування: при нещасних випадках на виробництві та професійних захворюваннях; у випадку безробіття; тимчасової втрати працездатності; пенсійне.

Така система соціального страхування передбачає різні виплати, спрямовані на поліпшення добробуту, незалежно від соціального походження кожної з означених груп населення шляхом надання різних за видами допомог.

Функціональні обов'язки щодо надання населенню соціальної допомоги доцільно повністю покласти на місцеві владні структури і здійснювати за двома принципами – адресним і категорійним.

За нинішніх складних економічних та фінансових умов найголовніше – запобігти поширенню бідності серед працюючих, малозахищених верств населення, зокрема пенсіонерів, інвалідів, багатодітних. При цьому визначальне місце має бути відведене сприянню інвестиційної діяльності, оскільки лише завдяки інвестиціям зберігаються функціонуючі і будуть створюватися нові робочі місця, що сприятиме зростанню зайнятості й поліпшенню ситуації на ринку праці.

Література

1. Бардиш Г. О. Трансформація економіки України в напрямку соціальної спрямованості : моногр. / Г. О. Бардиш. – К. : Хай-Тек-Прес, 2009. – 584 с.
2. Злупко С. М. Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні : навч. посіб. / С. М. Злупко, Й. І. Радецький. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 192 с.
3. Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
4. Про зайнятість населення : Закон Української РСР від 01 березня 1991 р. № 803-XII (зі змін. і доп.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
5. Програма економічного і соціального розвитку Вінницької області на 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vin.gov.ua/web/vinoda.nsf/web_allDocs/DocQ6JYR
6. Соціальний захист населення України : моногр. / [І. Ф. Гнибіденко, М. В. Кравченко, О. Ф. Новікова та ін.]; за ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2009. – 181 с.
7. Соціальний захист населення України : навч. посіб. / [В. М. Вакуленко, М. К. Орлатий та ін.]. – К. : НАДУ: Фенікс, 2010. – 211 с.